

Prof. dr. Lejla Hajdarpašić

Prof. dr. Senada Dizdar

Dr. sc. Džejlja Khattab, viši ass.

Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo

Filozofski fakultet / Faculty of Philosophy

lejla.hajdarpasic@ff.unsa.ba

senada.dizdar@ff.unsa.ba

dzejla.khattab@ff.unsa.ba

UDK 02:316.776(497.6)

Pregledni naučni rad

**ULOGA BIBLIOTEKA U INICIJATIVAMA OTVORENIH
OBRAZOVNIH SADRŽAJA NA
VISOKOŠKOLSKIM INSTITUCIJAMA**

**THE ROLE OF LIBRARIES IN OPEN EDUCATIONAL
RESOURCES INITIATIVES AT
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

Sažetak

Otvoreni obrazovni sadržaji su značajan i opravdan predmet interesovanja visokoškolskih biblioteka, a posebno nakon pojave globalne pandemije COVID-19, koja je prouzrokovala brojne promjene u sistemu visokoškolskog obrazovanja, kojima su se visokoškolske biblioteke morale prilagoditi, kako bi nastavile davati potrebnu značajnu podršku naučnoistraživačkom i obrazovnom procesu na visokoškolskim institucijama. S tim u vezi, cilj ovoga istraživanja je utvrditi u kojoj mjeri visokoškolske biblioteke Univerziteta u Sarajevu pružaju usluge povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima, koje su, prema mišljenju bibliotekara, prednosti uvođenja takvih usluga i kako se iste mogu dodatno unaprijediti u postpandemijskom okruženju. Rezultati istraživanja pokazuju da anketirane biblioteke nude određene usluge povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima, ali i da u uvođenju takvih oblika usluga bibliotekari nailaze na izvjesne prepreke, u vezi s kojima se posebno izdvajaju sigurna i dugoročna pohrana otvorenih obrazovnih sadržaja, te neprepoznavanje značajne uloge visokoškolskih bibliotekara u inicijativama otvorenih obrazovnih sadržaja.

Ključne riječi: *otvoreni obrazovni sadržaji, otvorena nauka, visokoškolske biblioteke, informacijske usluge, Univerzitet u Sarajevu*

Summary

Open educational resources are a significant and justified subject of interest of academic libraries, especially after the emergence of the global pandemic COVID-19, which caused numerous changes in the higher education system, to which academic libraries had to adapt, in order to continue providing the necessary and significant support to scientific research and education process at higher education institutions. In this regard, the goal of this research is to determine the extent to which academic libraries of the University of Sarajevo provide services related to open educational resources, and to determine which, according to librarians, are the advantages of introducing such services and how they can be further improved in a post-pandemic environment. The results of the research indicate that the surveyed libraries offer certain services related to open educational resources, but also that librarians encounter certain obstacles in the introduction of such forms of services, where the safe and long-term storage of open educational resources and the lack of recognition of the important role of higher education librarians in open educational resources initiatives stand out.

Keywords: *open educational resources, open science, academic libraries, information services, University of Sarajevo*

1. Uvod

Pojam otvorena nauka nije nov pojam koji je došao sa tehnološkim napretkom i moguće ga je pratiti u filozofiji još od antičkog vremena, ali se općenito uzima da je vezan za pojavu naučnih časopisa i ideje da se naučna saznanja u što kraćem roku učine dostupnim. To je ujedno prvi važan postulat otvorene nauke, a drugi je vezan za javnost znanja i prosvjetiteljstvo koje je nastojalo svoje spoznaje otvoriti svijetu pokrećući *Enciklopedije* koje su na jednom mjestu predstavljale kompendij znanja sublimiran i javno dostupan širem čitateljstvu. Ta dva postulata moguće je pronaći u mnogim definicijama¹ u kojima se ovaj fenomen određuje.

Tako Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (engl. Organization for Economic Co-operation and Development, OECD) definira otvorenu nauku kao koncept kojem je cilj: „učiniti primarne rezultate javno finansiranih

¹ U proteklom vremenu pojavio se veliki broj definicija koje su Fecher i Friesike (2014) spojili i strukturirali predlažući pet škola mišljenja otvorene nauke: (1) infrastrukturna škola sa ciljem stvaranja slobodno dostupnih platformi, resursa i usluga za naučnike, (2) javna škola sa ciljem osiguravanja dostupnosti znanja za građane (3) pragmatična škola sa ciljem da se proces stvaranja znanja učini djelotvornijim i orijentiranim prema cilju, (4) demokratska škola sa ciljem da znanje bude dostupno svima i (5) mjeriteljska škola sa ciljem razvijanja alternativnih sistema mjerenja naučnog odjeka.

istraživačkih rezultata – publikacije i istraživačke podatke – javno dostupnim u digitalnom formatu bez ili sa minimalnim ograničenjima” (OECD, 2015, 8), što podrazumijeva da se cijeli istraživački ciklus (od konceptualizacije i nastanka hipoteze/-a, prikupljanja podataka, analize i recenzije, do publikovanja) učini javno dostupnim. Ayris i Ignat (2018, 2-3) su detektirali 11 elemenata otvorene nauke koji se mogu primijeniti u svim fazama istraživačkog procesa. Napravili su slijedeću (uproštenu) taksonomiju komponenti: otvoreni pristup publikacijama (engl. Open Access ili OA), otvoreni kôd (engl. Open Source Code), nerecenzirane inačice radova u otvorenim repozitorijima (engl. Pre-print), otvoreni recenzijski postupak (engl. Open Peer Review), alternativni sistemi vrednovanja (engl. Alternative Reputation Systems), kolaborativne bibliografije (engl. Collaborative Bibliographies), naučni blogovi, otvorene istraživačke bilješke (engl. Open Annotation), otvoreni istraživački podaci (engl. Open Data), otvoreni dijagrami procesa (engl. Open Lab Books / Workflows) i uključivanje javnosti u nauči proces (engl. Citizen Science).

Ovako definirana otvorena nauka je krovni pojam koji uključuje različite pokrete koji imaju za cilj uklanjanje barijera za dijeljenje bilo koje vrste rezultata, resursa, metoda ili alata, u bilo kojoj fazi istraživačkog procesa, a s tim u vezi, otvoreno obrazovanje može se definirati kao krovni (skupni) pojam za politike i prakse ustanova i različite inicijative kojima se žele proširiti mogućnosti pristupa kvalitetnim obrazovnim programima i obrazovnim sadržajima i izvan okvira formalnoga obrazovanja, pri čemu „otvoreni obrazovni sadržaji uključuju bilješke s predavanja, slajdove, pojedine module ili cijele kurseve/kolegije, materijale za učenje, zbirke, snimke predavanja, udžbenike, *online* tutorijale ili bilo koji drugi materijal pripremljen za potrebe poučavanja i učenja“ (Kučina Softić i Rako, 2018, 132).²

2 Preteče ovih trendova prepoznamo, između ostalog, u dva strateška dokumenta, od kojih je prvi Budimpeštanska inicijativa (engl. Budapest Open Access Initiative) iz 2002. godine, te Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu znanju u nauci (engl. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities) iz 2003. godine. Nakon 2002. godine pojavile su se brojne institucije koje su počele koristiti otvorene sadržaje kao vlastitu strategiju poučavanja. Na svjetskom kongresu otvorenih obrazovnih sadržaja održanom u Parizu od 20. do 22. jula 2012, potaknuti nejednakostima u visokom obrazovanju i digitalnim jazom još uvijek prisutnim u mnogim državama „poziva se na pomoć svim državama a posebno onima u razvoju, u postizanju pravednog, kvalitetnog i cjeloživotnog obrazovanja za sve do 2030.“ (UNESCO, 2015, 1). Na svojoj godišnjoj skupštini u Parizu, 2019. godine, UNESCO je prihvatio i Smjernice za otvorene obrazovne sadržaje (engl. UNESCO Recommendation on OER), što je prvi međunarodni normativni instrument kojim se osigurava prihvaćanje obrazovnih materijala i tehnologija sa otvorenom licencom unutar obrazovnih procesa.

Visokoškolske biblioteke Univerziteta u Sarajevu, kao dio obrazovne infrastrukture koja sve više postaje cjeloživotna, trebaju se preusmjeravati na područja kompetencija koje su pretpostavka za samostalno učenje, osobito u vrijeme kada biblioteka nije prvenstveno pristupno mjesto izvorima informacija i znanju tj. u vrijeme u kojem se bibliotekari pojavljuju „kao posrednici koji prevode politiku otvorene nauke u praksu“ (Schmidt et. al., 2018, 4). U kontekstu prednje navedenog, cilj ovoga istraživanja je utvrditi u kojoj mjeri visokoškolske biblioteke Univerziteta u Sarajevu pružaju usluge povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima, koje su prema mišljenju bibliotekara prednosti uvođenja takvih usluga i kako se usluge povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima mogu dodatno unaprijediti u predmetnim bibliotekama.

2. Prikaz literature

UNESCO-va smjernice o otvorenoj nauci (engl. UNESCO Recommendation on Open Science) iz 2021. godine, koje kao jedan od stubova otvorene nauke izdvajaju i otvoreno naučno znanje, pojašnjavaju da se ovaj stub nauke odnosi na otvoreni pristup, između ostalog, i otvorenim obrazovnim sadržajima „koji su dostupni u javnoj domeni ili zaštićeni autorskim pravom i licencirani otvorenom licencom koja omogućava pristup, ponovnu upotrebu, prenamjenu, adaptaciju i distribuciju pod određenim uvjetima...“ (UNESCO, 2021, 9).

Kada je integracija otvorenih obrazovnih sadržaja u visokoškolskom okruženju u pitanju, nekoliko je važnih i često citiranih dokumenata doneseno za ovo specifično područje ili je blisko povezano s njim, naprimjer Pariška deklaracija o otvorenim obrazovnim sadržajima (engl. Paris OER Declaration) iz 2012. godine, Smjernice za otvorene obrazovne sadržaje u visokom obrazovanju (engl. Guidelines for OER in Higher Education) iz 2015. godine, koje objavljuju UNESCO i Commonwealth of Learning – COL³ (koje donose smjernice za vlade, institucije visokog obrazovanja, akademsko osoblje, studentske organizacije te smjernice za tijela koja se bave osiguranjem kvaliteta i akreditacijom), zatim povezani dokument pod nazivom The Paris Message – Online, Open and Flexible Higher Education for the Future We Want, iz 2015. godine, u kojem se spominju i otvoreni obrazovni sadržaji, ili pak Ljubljana OER Action Plan, iz 2017. godine, koji u pet strateških područja problematizira otvorene obrazovne sadržaje (izgradnja kapaciteta za korisnike

3 Inicirana od strane Vlade Kanade, COL je jedina svjetska međuvladina organizacija koja se isključivo bavi promicanjem i razvojem obrazovanja na daljinu i otvorenog učenja (Commonwealth of Learning, 2022)

za pronalaženje, ponovnu upotrebu, stvaranje i dijeljenje OER-a, jezična i kulturna pitanja, osiguravanje inkluzivnog i ravnopravnog pristupa kvalitetnim OER-ovima, razvoj modela održivosti, stvaranje poticajnog okruženja za razvoj politika) u sistemima obrazovanja.

Kao dio koncepta otvorene nauke, otvoreni obrazovni sadržaji važnim su predmetom interesovanja visokoškolskih biblioteka u svijetu, a posebno nakon pojave globalne pandemije COVID-19, koja je prouzrokovala brojne promjene u sistemu visokoškolskog obrazovanja (naglo zatvaranje institucija, prelazak na online režim nastave i tome slično), a koje su visokoškolske biblioteke kao aktivni partneri naučnoistraživačkog i obrazovnog procesa nastojale pratiti, nudeći tradicionalne te novim okolnostima prilagođene bibliotečko-informacijske usluge.

IFLA (International Federation of Library Association) je tako uloge bibliotekara u inicijativama koje se odnose na otvorene obrazovne sadržaje prepoznala u sljedećim područjima: 1. Poticanje stvaranja i korištenja OER-a; 2. Osiguravanje njihove dostupnosti, pristupačnosti i vidljivosti; 3. Osiguravanje njihove kvalitete; 4. Savjetovanje o pitanjima autorskog prava; 5. Treniranje korisnika i poticanje digitalne pismenosti (IFLA, 2019).

Slično tome, uloge bibliotekara u inicijativama otvorenih obrazovnih sadržaja Okamoto K. (2013) prepoznaje u područjima zagovaranja, promocije i pronalaženja, evaluacije, prikupljanja, očuvanja i omogućavanja pristupa otvorenim obrazovnim sadržajima, njihovog čuvanja, izrade, te čak i finansiranja OER projekata (Okamoto, 2013), dok Smith i Lee (2017, 3), referirajući se na ranije autore, preciziraju sljedeće uloge: „zagovaranje i promocija otvorenih obrazovnih sadržaja; pružanje strategija za pronalaženje i evaluaciju aktuelnih, relevantnih i visokokvalitetnih otvorenih obrazovnih sadržaja; održavanje tematskih vodiča za pronalaženje izvora; osiguravanje stabilnog dugoročnog pristupa otvorenim obrazovnim sadržajima putem institucionalnih repozitorija; primjena vještina dodjeljivanja metapodataka, indeksiranja i klasifikacije s ciljem poboljšanja pristupa; pružanje pomoći u upravljanju pravima intelektualnog vlasništva i promociji otvorenog licenciranja; olakšavanje procesa čuvanja i kreiranja otvorenih obrazovnih sadržaja.“

S obzirom na raznolikost područja djelovanja bibliotekara u inicijativama koje se odnose na otvorene obrazovne sadržaje, novija istraživanja,⁴ koja su pažnju usmjerila na determiniranje trenutne zastupljenosti ovih usluga u visokoškolskim bibliotekama i utvrđivanja naznaka njihova budućeg razvoja, uslugama pristupaju iz različitih aspekta, istovremeno naglašavajući značajnu ulogu visokoškolskih bibliotekara u ovim i sličnim inicijativama.

Kada je riječ o trenutnim trendovima oko pružanja usluga povezanih sa otvorenim sadržajima u visokoškolskim bibliotekama, novije istraživanje CLIPP-a (engl. College Library Information on Policy and Practice, from the College Libraries Section of the Association of College and Research Libraries, A division of the American Library Association) iz 2021. godine, kojim su obuhvaćeni koledži i male univerzitetske biblioteke sa liste ALA-ine Sekcije ACRL (engl. Association of College and Research Libraries), na osnovu 204 pristigla odgovora (u okviru kojih, na pitanje „da li biblioteke učestvuju u inicijativama otvorenih obrazovnih sadržaja“, 44% je odgovorilo potvrdno, 19% da su inicijative trenutno u razvoju, 16% je odgovorilo ne, ali da postoje planovi za inicijativu, dok je 21% je odgovorilo odrično i bez planova za inicijativu (Francis, 2021, 13), a u vezi sa učešćem biblioteka u OER inicijativama, najzastupljenijim uslugama povezanim sa OER-om, vještinama bibliotekara neophodnim za rad sa ovim uslugama i tome slično, na temelju analize pristiglih odgovora pažljivo zaključuje da u predmetnim bibliotekama, „OER inicijative sve više postaju dio svakodnevnog rada bibliotekara na koledžima i malim univerzitetima. Odgovornosti vezane uz ove inicijative variraju, ali postoji opće uvjerenje o važnosti OER-a kao koncepta...“ (Francis, 2021, 17).

U sljedećem istraživanju, koje je realizirano na teritoriji Kanade, 2020. godine, ispred CARL-a (engl. Canadian Association of Research Libraries), kojim je obuhvaćeno 250 institucija (univerziteti, koledži, instituti, javni i privatni) i 15 organizacija koje su povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima, skeniranjem mrežnih mjesta institucija i organizacija, prikupljale su se informacije o inicijativama povezanim sa otvorenim obrazovnim sadržajima u sedam područja (osnovni podaci o instituciji, informacije o inicijativama,

4 Larson A. C. (2020) je ispitujući uloge bibliotekara u otvorenim obrazovnim sadržajima, analizom 24 oglasa za zapošljavanje bibliotekara, odnosno opisa poslova bibliotekara u navedenim oglasima, pokušala detektovati očekivane uloge bibliotekara u inicijativama otvorenih obrazovnih sadržaja. Treba spomenuti, a u vezi s otvorenim obrazovnim sadržajima, da su se pojedina istraživanja fokusirala na mišljenja studenata i nastavnog osoblja o konkretnoj upotrebi otvorenih obrazovnih sadržaja. Hilton J. je analizirao devet takvih studija, zaključivši da „korištenje otvorenih obrazovnih sadržaja izgledno ne utječe nepovoljno na učenje studenata“ (Hilton, 2016, 588).

usluge, tehnologije, „uspješne priče“ i SWOT analiza), što je, primjerice, otkrilo da od „250 visokoškolskih ustanova, nešto manje od 90 njih na svojim mrežnim mjestima spominju neke aktivnosti ili inicijative povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima“ (Askin et. al., 2020, 5), a tragom analize drugih područja koja su bila predmetom skeniranja, donijelo i zanimljiva zapažanja, naime, skenirane „institucije su često imala LibGuide-ove ili slične informativne web stranice povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima, ali nisu donosile dodatne informacije o inicijativama ili podršci otvorenim obrazovnim sadržajima na svojim web stranicama“ (Askin et. al., 2020, 25).

Na europskom području, novije istraživanje SPARC Europe iz 2021. godine, o ulozi akademskih biblioteka diljem Europe u otvorenom obrazovanju i otvorenim obrazovnim sadržajima, na osnovu pristigla 233 odgovora, otkriva da je „pandemija COVID-19 podigla svijest o važnosti otvorenosti i korištenja OER-a u Europi“, te da biblioteke „grade kapacitete za stvaranje, pristup, ponovnu upotrebu, adaptaciju i redistribuciju otvorenih obrazovnih sadržaja u četiri glavna područja: kroz angažman u otvorenom obrazovanju, zagovaranje otvorenog obrazovanja / otvorenih obrazovnih sadržaja, izgradnjom bibliotečkih usluga povezanih sa otvorenim obrazovanjem / otvorenim obrazovnim sadržajima i vještinama“ (Santos-Hermosa, 2021, 57). Temeljem analize pristiglih rezultata ovo istraživanje donosi se i deset pažnje vrijednih zaključaka, između ostalog da je potrebno i dalje „podizati svijest o otvorenom obrazovanju i UNESCO-voj Preporuci za OER u akademskim bibliotekama i njihovim ustanovama... poticati bibliotekare na učešće u međunarodnim mrežama otvorenog obrazovanja i projektima radi stjecanja novih znanja i zajedničkog rada na zajedničkim ciljevima...“ (Santos-Hermosa, 2021, 62).

Valja naglasiti da je evidentna i sve veća posvećenost brojnih organizacija, institucija i zajednica otvorenim obrazovnim sadržajima, rezultirala izradom brojnih platformi koje okupljaju otvorene obrazovne sadržaje, korisnim tutorijalima za različito učešće bibliotekara u inicijativama otvorenih obrazovnih sadržaja, zajednicama koje osvještavaju o otvorenim obrazovnim sadržajima (naprimjer OER Commons, MERLOT, Open Textbook Library, SPARC)⁵ i tome slično, a kada je riječ o bosanskohercegovačkoj literaturi iz oblasti bibliotečko-informacijskih nauka, istraživanje o informacijskim uslugama visokoškolskih biblioteka tokom pandemije COVID-19, koje je u jednom segmentu obuhvatilo i otvorene obrazovne sadržaje, ustanovilo je da

5 Vidjeti: OER Commons: <https://www.oercommons.org/>; MERLOT: <https://merlot.org/merlot/>; Open Textbook Library: <https://open.umn.edu/opentextbooks/>; SPARC: <https://sparceurope.org/>.

od 26 javnih visokoškolskih biblioteka iz FBiH njih 12 (46,2%) upućivalo na otvorene obrazovne materijale, u sklopu svakodnevnih radnih zadataka bibliotekara/ki tokom pandemije u komunikaciji sa studentima (Hajdarpašić, Dizdar, Khattab, 2021).

Sljedeće istraživanje uloge bibliotekara organizacionih jedinica Univerziteta u Sarajevu u pandemijskim uvjetima u kontekstu OER platformi, iz 2022. godine, naglašava neutralnu i nedovoljno iskorištenu poziciju visokoškolskih bibliotekara (Adilović, 2022, 126). S ciljem dobivanja dodatnih informacija o praksama visokoškolskih biblioteka u radu sa otvorenim obrazovnim sadržajima u postpandemijskom periodu, a kao podloga sličnih istraživanja i na nacionalnom nivou, u okviru ovoga istraživanja će se prikupiti osnovni podaci o uslugama u visokoškolskim bibliotekama fakulteta i akademija povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima najrazvijenijeg univerziteta u Bosni i Hercegovini, Univerziteta u Sarajevu (UNSA).

3. Metode

U istraživanju o otvorenim obrazovnim sadržajima kao dijelu informacijskih usluga visokoškolskih biblioteka korištena je metoda ankete. Online anketa je upućena na e-mail adrese ukupno 24 visokoškolskih bibliotekara, u drugoj sedmici mjeseca septembra, a sastojala se od ukupno 15 pitanja, i to 14 pitanja zatvorenog tipa i jednog pitanja otvorenog tipa. Istraživanjem su obuhvaćene samo visokoškolske biblioteke fakulteta i akademija Univerziteta u Sarajevu.

4. Rezultati istraživanja

S ciljem dobivanja osnovnih podataka o tome u kojoj mjeri visokoškolske biblioteke fakulteta i akademija Univerziteta u Sarajevu pružaju usluge povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima, anketna pitanja su se okupila oko tri osnovne kategorije:

- edukacija, politike i saradnja,
- radni zadaci bibliotekara/ki u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima,
- prednosti i prepreke u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima.

Ispunjavanju ankete o otvorenim obrazovnim sadržajima pristupilo je ukupno 12 bibliotekara sa visokoškolskih biblioteka UNSA (stopa odgovora od 50%), od toga većina ispitanika, njih 50%, ima radno iskustvo u biblioteci od 10 do 20 godina, 25% ispitanika ima radno iskustvo od 20 do 30 godina, 16,7% od 5 do 10 godina, i najmanji broj ispitanika, 8,3%, preko 30 godina rada u biblioteci.

Kada je stručno zvanje ispitanika u pitanju, 50% ispitanika imaju stručno zvanje bibliotekara/ke, a preostalih 50% ispitanika imaju stručno zvanje višeg/više bibliotekara/ke, pri čemu 50% biblioteka, u kojima ispitanici rade, imaju do 1000 korisnika/ca, 33,3% biblioteka uslužuju od 2000 do 3000 korisnika, a po 8,3% biblioteka imaju od 1000 do 2000 korisnika, te preko 3000 korisnika.

Svi ispitanici su odgovorili na sva anketom predviđena pitanja, pri čemu niti jedan ispitanik nije popunio posljednje pitanje slobodnog tipa („Vaši dodatni komentari“).

4.1. Edukacija, politike i saradnja

Na anketno pitanje o tome kako se bibliotekari/ke informišu o aktuelnostima u vezi sa pružanjem usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima u visokoškolskim bibliotekama, većina ispitanika, njih 91,7%, odgovorila je da se o aktuelnostima informišu samostalnim istraživanjem, 66,7% ispitanika pak redovnim praćenjem smjernica, preporuka, priručnika IFLA-e, UNESCO-a i drugih relevantnih međunarodnih ustanova, 33,3% ispitanika pohađanjem treninga i radionica, a 25% pohađanjem konferencija, okruglih stolova.

Kada su pisane politike ili strategije oko pružanja usluga povezanih s otvorenim obrazovnim sadržajima u pitanju, kod 41,7% biblioteka usluge povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima se spominju u okviru određenih politika ili strategija biblioteka, kod 8,3% anketiranih biblioteka takvi dokumenti su u procesu izrade, dok većina, 50% biblioteka nema pisane politike ili strategije oko pružanja usluga povezanih s otvorenim obrazovnim sadržajima.

Konačno, u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima ispitanici su odgovorili da sa drugim bibliotekama i/ili ustanovama saraduju najčešće zbog razmjene iskustava i podizanja svijesti o otvorenim

obrazovnim sadržajima (83,3%), dijeljenja i prilagođavanja otvorenih obrazovnih sadržaja (33,3%), a najmanje zbog kreiranja otvorenih obrazovnih sadržaja ili organizacije različitih događaja posvećenih otvorenim obrazovnim sadržajima (Tablica 1).

Tablica 1: Saradnja visokoškolskih biblioteka sa drugim ustanovama

<i>U pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima sa drugim bibliotekama i/ili ustanovama saradujete zbog (moguće je označiti više odgovora):</i>	
Razmjene iskustava i podizanja svijesti o otvorenim obrazovnim sadržajima	10 (83,3%)
Kreiranja otvorenih obrazovnih sadržaja	1 (8,3%)
Dijeljenja i prilagođavanja otvorenih obrazovnih sadržaja	4 (33,3%)
Pohrane otvorenih obrazovnih sadržaja	3 (25%)
Organizacije događaja / susreta posvećenih otvorenim obrazovnim sadržajima	1 (8,3%)
Organizacije treninga posvećenih otvorenim obrazovnim sadržajima	1 (8,3%)
Organizacije konferencija, okruglih stolova posvećenih otvorenim obrazovnim sadržajima	1 (8,3%)
Ništa od navedenog	1 (8,3%)

1.1. Radni zadaci bibliotekara/ki

Na mrežnoj stranici biblioteke ili fakulteta / akademije / univerziteta anketirane biblioteke ponajviše upućuju na direktorije / portale / repozitorije, zbirke otvorenih obrazovnih sadržaja (75% biblioteka), u nešto manjoj mjeri, 33,3%, biblioteke upućuju na popise relevantnih otvorenih obrazovnih sadržaja za određenu oblast te na korisne linkove, bibliografije o procesu izrade otvorenih obrazovnih sadržaja. 25% biblioteka upućuje na otvorene obrazovne sadržaje koje je kreiralo nastavno osoblje institucije na kojoj rade, svega 8,3% na otvorene obrazovne sadržaje koje je adaptiralo nastavno osoblje institucije na kojoj bibliotekari rade, zatim na otvorene obrazovne sadržaje koje je kreiralo osoblje biblioteke, kao i na alate korisne za izradu otvorenih obrazovnih sadržaja.

Nadalje, u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima, kao osnovne radne zadatke u komunikaciji sa studentima bibliotekari su izdvojili najprije pomoć pri pretraživanju otvorenih obrazovnih sadržaja (83,3%), zatim upute o otvorenom pristupu (75%), te pomoć pri prikupljanju otvorenih obrazovnih sadržaja (50%).

33,3% biblioteka u radu sa studentima pažnju posvećuje osvještavanju o značaju otvorenih obrazovnih sadržaja, upućivanju na njihove karakteristike, 25% biblioteka davanju uputa o različitim CC licencama, dok 16,7% biblioteka pruža pomoć studentima pri korištenju alata za izradu / adaptaciju otvorenih obrazovnih sadržaja te pomoć pri korištenju različitih sistema učenja na daljinu.

S druge strane, kao najzastupljenije radne zadatke u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima nastavnom osoblju, biblioteke su također izdvojile pomoć pri pretraživanju otvorenih obrazovnih sadržaja (83,3%), zatim upute o otvorenom pristupu i karakteristikama otvorenih obrazovnih sadržaja (66,7), pri čemu polovina biblioteka pruža i pomoć nastavnom osoblju pri prikupljanju otvorenih obrazovnih sadržaja (50%). U manjoj mjeri bibliotekari pomažu procese izrade, adaptacije otvorenih obrazovnih sadržaja (Tablica 2).

Tablica 2: Radni zadaci bibliotekara

<i>Označite Vaše radne zadatke u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima nastavnom osoblju Vaše biblioteke (moguće je označiti više odgovora):</i>	
Upute o otvorenom pristupu	8 (66,7%)
Osvještavanje o značaju otvorenih obrazovnih sadržaja, upućivanje na njihove karakteristike	8 (66,7%)
Pomoć pri pretraživanju otvorenih obrazovnih sadržaja	10 (83,3%)
Pomoć pri prikupljanju otvorenih obrazovnih sadržaja	6 (50%)
Pomoć pri izradi popisa relevantnih otvorenih obrazovnih sadržaja za određenu oblast	3 (25%)
Pomoć pri izradi popisa relevantnih otvorenih obrazovnih sadržaja za određeni predmet	1 (8,3%)
Pomoć pri izradi otvorenih obrazovnih sadržaja	1 (8,3%)
Pomoć pri adaptaciji otvorenih obrazovnih sadržaja	1 (8,3%)
Pomoć pri dijeljenju otvorenih obrazovnih sadržaja	3 (25%)
Pomoć pri pohrani otvorenih obrazovnih sadržaja	2 (16,7%)
Pomoć pri korištenju alata korisnih za izradu otvorenih obrazovnih sadržaja	1 (8,3%)
Pomoć pri odabiru platforme za postavljanje i dodatnu promociju otvorenih obrazovnih sadržaja	2 (16,7%)
Upute o CC licencama (tipovima i načinu dodjeljivanja)	3 (25%)
Upute za izradu otvorenih obrazovnih sadržaja namjenjenih studentima sa invaliditetom	1 (8,3%)
Ništa od navedenog	2 (16,7%)

Kada je realizacija programa informacijske pismenosti u pitanju, 75% anketiranih biblioteka u realizaciji programa informacijske pismenosti koristi relevantne dostupne otvorene obrazovne sadržaje, 33,3% biblioteka planira korištenje, adaptiranje i/ili kreiranje otvorenih obrazovnih sadržaja za potrebe realizacije programa informacijske pismenosti, dok 8,3% biblioteka u realizaciji programa informacijske pismenosti koristi otvorene obrazovne sadržaje koje je kreiralo osoblje biblioteke te otvorene obrazovne sadržaje koje je adaptiralo osoblje biblioteke.

1.1. Prednosti i prepreke u pružanju usluga

Po mišljenju većine anketiranih bibliotekara, pružanje usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima pomaže unapređenje informacijskih usluga u biblioteci (91,7%), podizanje svijesti i promociju pokreta otvorenog pristupa te povećanje slobodno i besplatno dostupnih informacijskih izvora na koje biblioteka upućuje (83,3%), kao i dodatno osnaživanje biblioteke kao partnera u obrazovnom procesu (75%). Više od polovine anketiranih bibliotekara smatra da se prednosti uvođenja i pružanja usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima ogledaju i u poboljšanju informacijskih vještina sudionika visokoškolskog obrazovanja (66,7%) te uvođenju novih oblika edukacije korisnika (58,3%). Polovina anketiranih bibliotekara je mišljenja da ove usluge mogu dodatno poboljšati kompetencije bibliotekara/ki, poboljšati komunikaciju i saradnju sa nastavnim osobljem (u izradi, adaptaciji i sl. otvorenih obrazovnih sadržaja) te smanjiti troškove za nabavku građe.

41,7% bibliotekara smatra da se u uvođenju i pružanju usluga povezanih s otvorenim obrazovnim sadržajima mogu poboljšati i ojačati saradnje biblioteka sa drugim bibliotekama i ustanovama u izradi i dijeljenju otvorenih obrazovnih sadržaja.

Kada su u pitanju prepreke na koje bibliotekari nailaze u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima, više od polovine bibliotekara kao temeljnu prepreku izdvaja nepostojanje institucionalnog digitalnog repozitorija (66,7%), a zatim neprepoznavanje biblioteke kao partnera u inicijativama koje se odnose na otvorene obrazovne sadržaje (58,3%). Manji broj bibliotekara kao prepreke, primjerice, izdvaja i nedostatak IT opreme za rad bibliotekara, kao i nezainteresiranost sudionika visokoškolskog okruženja za otvorene obrazovne sadržaje (Tablica 3).

Tablica 3: Prepreke u pružanju usluga

Na koje prepreke nailazite u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima u Vašoj biblioteci (moguće je označiti više odgovora)?	
Neuređenost dokumenata / politika, pravilnika koji se odnose na otvorene obrazovne sadržaje	6 (50%)
Nepostojanje plana razvoja usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima	6 (50%)
Nedostatak IT opreme za rad bibliotekara	2 (16,7%)
Neodgovarajuće vještine bibliotekara/ki za rad sa otvorenim obrazovnim sadržajima	3 (25%)
Nedostatak IT podrške u aspektu dugoročne pohrane otvorenih obrazovnih sadržaja	4 (33,3%)
Povećano radno opterećenje bibliotekara/ki	6 (50%)
Nedostatak bibliotečkog kadra	5 (41,7%)
Nedovoljna podrška menadžmenta	4 (33,3%)
Nedovoljno razvijena svijest sudionika visokoškolskog okruženja o pokretu otvorenog pristupa	5 (41,7%)
Nezainteresiranost sudionika visokoškolskog okruženja za otvorene obrazovne sadržaje	3 (25%)
Nepostojanje institucionalnog digitalnog repozitorija	8 (66,7%)
Neprepoznavanje biblioteke kao partnera inicijativama koje se odnose na otvorene obrazovne sadržaje	7 (58,3%)

5. Diskusija

Rezultati istraživanja pokazuju da visokoškolske biblioteke UNSA u određenoj mjeri prate trendove koji se odnose na pružanje usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima. Bibliotekari su svjesni potrebe uvođenja ovih usluga, čak 91,7% njih, a u odsustvu međusobne saradnje u organizaciji treninga, konferencija i sl. posvećenih ovim uslugama (izuzev 8,3%), samostalnim istraživanjem o otvorenim obrazovnim sadržajima nastoje redefiniirati svoje bibliotečko-informacijske usluge.

Većina anketiranih biblioteka pruža pomoć u pretraživanju otvorenih obrazovnih sadržaja, studentima i nastavnom osoblju, a manji broj njih (8,3%) pomoć nastavnom osoblju pri izradi ili adaptaciji otvorenih obrazovnih sadržaja.

Također, na mrežnoj stranici fakulteta / akademije / biblioteke većina biblioteka (75%) upućuje na direktorije / portale / repozitorije, zbirke otvorenih obrazovnih sadržaja, a manji broj njih (8,3%) na otvorene obrazovne sadržaje koje je adaptiralo nastavno osoblje ili na otvorene obrazovne sadržaje koje je kreiralo osoblje biblioteke.

Niti jedna anketirana biblioteka ne upućuje na otvorene obrazovne sadržaje koje je kreiralo ili adaptiralo osoblje biblioteka u saradnji sa drugim bibliotekama, dok samo 8,3% biblioteka, u realizaciji programa informacijske pismenosti, koristi otvorene obrazovne sadržaje koje je adaptiralo ili kreiralo osoblje biblioteke u kojoj se programi informacijske pismenosti izvode.

Biblioteke prednost daju osvještavanju o pokretu otvorenog pristupa, pomoći u pretraživanju otvorenih obrazovnih sadržaja i upućivanju na iste, a manji je akcent na kreiranju ili adaptiranju sadržaja, kako samostalno, tako i u saradnji sa drugim bibliotekama ili ustanovama, što prati i odsustvo pisanih politika i strategija koje se odnose na razvoj ovih usluga – polovina anketiranih biblioteka nema takve dokumente, dok su kod drugih ili u izradi ili se usluge povezane sa otvorenim obrazovnim sadržajima pak spominju u okviru drugih strateških dokumenata biblioteka.

Upravo je neuređenost dokumenata / politika, pravilnika koji se odnose na otvorene obrazovne sadržaje i nepostojanje plana razvoja usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima, polovina anketiranih biblioteka prepoznala kao prepreke u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima, kao i povećano radno opterećenje bibliotekara/ki. Usto, neuređenost politika, možda dovodi i do nedovoljne iskorištenosti usluge / sistema za upravljanje sadržajem – predmetnih vodiča (engl. LibGuides) visokoškolskih biblioteka Univerziteta u Sarajevu, kojima je moguće pristupiti putem Platforma za online biblioteke Zapadnog Balkana⁶.

Većina anketiranih biblioteka u pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima prepoznaje priliku za dodatno osnaživanje biblioteke kao partnera u obrazovnom procesu, ali s tim u vezi, 58,3% njih, kao jednu od prepreka u tom procesu izdvajaju i neprepoznavanje biblioteke kao partnera inicijativama koje se odnose na otvorene obrazovne sadržaje.

Zaključak

Anketno istraživanje o otvorenim obrazovnim sadržajima kao dijelu informacijskih usluga visokoškolskih biblioteka UNSA otkrilo je da ove biblioteke nastoje, u skladu sa svojim kadrovskim i drugim mogućnostima, davati podršku otvorenoj nauci. Visokoškolski bibliotekari su posvećeni

⁶ Vidjeti: Platforma za online biblioteke Zapadnog Balkana: <https://inss-projects.eu/bal/western-balkan-online-library-platform/> ili Predmetni vodiči Univerziteta u Sarajevu: <https://inss-bosnia-herzegovina.libguides.com/>.

istraživanju praksi oko otvorenih obrazovnih sadržaja, jednako tako, u komunikaciji sa nastavnim osobljem i studentima aktivno promoviraju pokret otvorenog pristupa, te pomažu sudionicima visokoškolskog obrazovanja kod pretraživanja otvorenih obrazovnih sadržaja, a manje kreiranja ili adaptiranja otvorenih obrazovnih sadržaja. Bibliotekari su također osvješteni o brojnim i raznolikim prednostima uvođenja ovakvih oblika usluga, ali su suočeni i sa izvjesnim preprekama u tom procesu, u vezi s kojima najveći broj bibliotekara nepostojanje institucionalnog digitalnog repozitorija (66,7%), a u koji bi se sigurno pohranili otvoreni obrazovni sadržaji kreirani i/ili adaptirani na instituciji, opravdano i očekivano prepoznaju kao jednu od važnijih prepreka u uvođenju ovih usluga. Usto, izostanak strateških i drugih dokumenata posvećenih otvorenim obrazovnim sadržajima, posljedično dovodi do određenih nedorečenosti u pružanju ovih oblika usluga u većini anketiranih visokoškolskih biblioteka.

Ovo istraživanje, koje donosi osnovne podatke o pružanju usluga povezanih sa otvorenim obrazovnim sadržajima u anketiranim bibliotekama, bilo bi poželjno dopuniti istraživanjem mišljenja korisnika visokoškolskih biblioteka, nastavnog osoblja i studenata, o otvorenim obrazovnim sadržajima i ulozi biblioteka u inicijativama koje se odnose na ovaj aspekt otvorene nauke, a s ciljem definiranja jasnog plana razvoja ovih usluga u predmetnom akademskom okruženju, saradnjom svih sudionika visokoškolskog obrazovanja.

Literatura

1. Adilović, E. 2022. *The Role of Academic Librarians and the OER Platform in the Pandemic Learning Conditions*. Security Dialogues, 13 (1), str. 113–128. DOI: <https://doi.org/10.47054/sd22131113a>
2. Askin, N. et. al. 2020. CARL Environmental Scan of Open Education Service and Support in Canada. CARL (Canadian Association of Research Libraries) Open Education Working Group, June 2020, Dostupno na: https://www.carl-abrc.ca/wp-content/uploads/2020/06/OEWG_environmental_scan_formatted_eng.pdf [10. 10. 2022.]
3. Ayris, P., Ignat, T., 2018. *Defining the role of libraries in the Open Science landscape: a reflection on current European practice*. Open Information Science, 2 (1), str. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1515/opis-2018-0001>
4. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. 2003. Dostupno na: https://openaccess.mpg.de/67605/berlin_declaration_engl.pdf [9. 10. 2022]

5. Budapest Open Access Initiative. 2002. Dostupno na: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read> [9. 10. 2022.]
6. Commonwealth of Learning. 2022. Dostupno na: <https://www.col.org/about/> [8. 10. 2022]
7. Fecher, B. i Friesike, S. 2014. Open Science: One Term, Five Schools of Thought. U: Bartling, S. i Friesike S (ur.). *Opening Science: The Evolving Guide on How the Internet is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing*. Cham: Springer International Publishing. Str. 17–47. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-00026-8_2
8. Francis, M. Open Educational Resources. 2021. Association of College and Research Libraries. A division of the American Library Association. Chicago, Illinois. Dostupno na: <https://www.alastore.ala.org/content/open-educational-resources-clipp-45> [9.10.2022]
9. Hajdarpašić, L; Dizdar, S. i Khattab, Dz. 2021. *Informacijske usluge visokoškolskih biblioteka u Federaciji Bosne i Hercegovine za vrijeme pandemije COVID-19*. *Bosniaca*, 26 (26), str. 123-136. DOI: <https://doi.org/10.37083/bosn.2021.26.123>
10. Hilton, J. 2016. *Open educational resources and college textbook choices: A review of research on efficacy and perceptions*. *Educational Technology Research and Development*, 64, str. 573–590. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11423-016-9434-9>
11. ICDE i UNESCO. 2015. Online, open, and flexible higher education for the future we want: discussion paper. Dostupno na: <http://icde.typepad.com/files/discussion-paper-----paris-forum---final-version.pdf> [29. 9. 2022]
12. IFLA. Open Educational Resources and Libraries: A Briefing. 2019 Dostupno na: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/clm/news/oer_ifla_brief.pdf [9. 10. 2022]
13. Kučina Softić, S. i Rako, S., 2018. Otvoreno obrazovanje i otvoreni obrazovni sadržaji. U: Hebrang Grgić, I. (ur.). *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 131-143. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:102:011370> [10. 10. 2022.]
14. Larson, A. C. 2020. *Open education librarianships: A position description analysis of the newly emerging role in academic libraries*. *The International Journal of Open Educational Resources*, 3 (1), str. 35–46. DOI: <https://doi.org/10.18278/ijoe.3.1.4>
15. Ljubljana OER Action Plan. 2017. Dostupno na: https://en.unesco.org/sites/default/files/ljubljana_oer_action_plan_2017.pdf [7. 10. 2022.]
16. OECD. 2015. Making Open Science a Reality, U: *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, No. 25, OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/5jrs2f963zs1-en>

17. Okamoto, K. 2013. *Making higher education more affordable, one course reading at a time: Academic libraries as key advocates for open access textbooks and educational resources*. *Public Services Quarterly*, 9 (4), str. 267–283. DOI: <https://doi.org/10.1080/15228959.2013.842397>
18. Santos-Hermosa, G., Proudman, V., Corti, P. 2021. Open Education in European Libraries of Higher Education. *SPARC Europe*. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5734980>
19. Schmidt, B. et al. 2018. *Open Science Support as a Portfolio of Services and Projects: From Awareness to Engagement*. *Publications*, 6 (2), str. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.3390/publications6020027>
20. Smith, B. i Lee, L. 2017. *Librarians and OER: Cultivating a community of practice to be more effective advocates*. *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*, 11 (1-2), str. 106–122. DOI: <https://doi.org/10.1080/1533290X.2016.1226592> i str. 1-18. Dostupno na: <https://bccampus.ca/wp-content/uploads/2016/04/DLS-Conference.pdf> [5. 10. 2022]
21. UNESCO. 2012. Paris OER Declaration. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246687> [7. 10. 2022]
22. UNESCO. 2015. The Paris Message – Online, Open and Flexible Higher Education for the Future We Want. From Statements to Action: Equity, Access, and Quality Learning Outcomes (9-11 Juni 2015, UNESCO, Paris). Dostupno na: <https://static1.squarespace.com/static/5b99664675f9eea7a3ecee82/t/5c8958299b747a021ed71032/1552504873511/parismessage13072015final.pdf> [7. 10. 2022]
23. UNESCO i Commonwealth of Learning. 2015. Guidelines for open educational resources (OER) in higher education. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000213605> [10. 10. 2022]
24. UNESCO. 2019. Recommendation on Open Educational Resources (OER). Dostupno na: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-educational-resources-oer> [9.10.2022.]
25. UNESCO. 2021. UNESCO Recommendation on Open Science. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en> [7. 10. 2022]